

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou Československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:

Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8

meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:

Ing. Ivan Kočárník, CSc.

OBSAH

Ing. V. GRAMMETBAUER: K návrhu reformy daňové soustavy	361
Dr. F. VENCOVSKÝ: Rovnovážná funkce tržního a cenového mechanismu v teorii prof. Engliše	366
kolektiv: Analytický přehled vývoje čs. ekonomiky a rozpočtového hospodaření v letech 1970—1989	375

Ekonomická reforma

Dr. ing. J. SMRČKA, CSc.: Státní plán, hospodářská politika a běžné usměrňování ekonomiky v současné etapě radikální reformy	392

Diskuse

Ing. A. BULÍŘ: Příčiny platební neschopnosti: institucionální a mikroekonomické souvislosti	402
Ing. J. ŠILAR, CSc.: Dotace do agrokomplexu	409

Poznámky a zkušenosti

Ing. J. DAŇHEL: Perspektivy zvýšení prestiže pojištění v novém ekonomickém klimatu	417

Finance a úvěr v zahraničí

Ing. V. KOLMAN: Některé aspekty řízení peněžního trhu ve Velké Británii	420
Ing. J. VLČEK: Změny systému řízení polského zahraničního obchodu	426

Издает Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

С СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧСФР

Главный редактор:

Иван Кочарник

СОДЕРЖАНИЕ

V. GRAMMETBAUER: K projektu reformy daňové soustavy	361
Ф. ВЕНЦОВСКИ: Равновесная функция рыночного и ценового механизма в теории проф. Энглиша	366
Коллектив: Аналитический обзор развития чехословацкой экономики и бюджетного хозяйства в период 1970—1989 гг.	375

Экономическая реформа

Я. СМРЧКА: Государственный план, экономическая политика и текущее регулирование экономики в современном этапе радикальной реформы	392

Дискуссия

А. БУЛИРЖ: Причины неплатежеспособности: институциональные и микроэкономические связи	402
И. ШИЛАР: Дотации в агрокомплекс	409

Заметки и обмен опытом

И. ДАНЬГЕЛ: Перспективы повышения престижа страхования в новом экономическом климате	417

Финансы и кредит за рубежом

V. KOLMAN: Некоторые аспекты управления денежным рынком в Великобритании	420
И. ВЛЧЕК: Изменения в системе управления польской внешней торговлей	426

Rovnovážná funkce tržního a cenového mechanismu v teorii prof. Engliše

Dr. František VENCOVSKÝ

Letos v srpnu uplyne 110 roků od narození prof. Karla Engliše — předního českého nemarxistického ekonoma, prvního rektora Masarykovy univerzity v Brně a posledního svobodně voleného rektora Karlovy univerzity v Praze před únorem 1948. Zapsal se do dějin ekonomického myšlení jako zakladatel teleologické teorie národohospodářské a do hospodářských dějin Československa jako úspěšný ministr financí ve většině vlád a později jako guvernér Národní banky. Po únoru 1948 byly jeho spisy vyloučeny z veřejných knihoven a jeho názory umlčeny. Překlady některých knih vyšly v minulých letech v Rakousku, v SRN, v USA a letos v Kanadě.

Engliš vycházel z poznání, že veškeré hospodářské dění ve společnosti se rozpadá do činnosti jednotlivých hospodářských jednotek — do jednotlivých hospodářství. Ke každé takové jednotce, tedy ke každému hospodářství, patří neodmyslitelně subjekt činnosti a účel činnosti. Jde tedy o *důsledný pohled na ekonomické dění přes subjekty* — lze říci: subjektový (nikoliv subjektivní) přístup k pohledu na národní hospodářství a důsledný pohled na činnost těchto subjektů jako na činnost účelovou, cílevědomou, tedy pohled teleologický (z řeckého teleos = účel), nikoliv zjednodušeně kauzální, protože jen z účelového poznávání lze pochopit smysl a racionálnost každého jednání.

Aktivita každého hospodářství se rozpadá — z hlediska účelu — jednak na *opatrování* prostředků a jednak na *upotřebování* prostředků tak, aby opatrování se dělo postupem relativně stoupajícího nákladu a upotřebování postupem relativně klesajícího užítku, přičemž náklad i užitek mají stejný obsah, mají-li to být porovnatelné hodnoty. Platí to jak pro podnik (jako výrobní jednotku v nejširším slova smyslu), kde účelem je výdělek peněz, tak pro domácnost, kde účelem je osobní spokojenost, tak i pro státní rozpočet, kde účelem je zlepšení stavu společnosti jako celku, nebo pro banku, pro každý spolek atd. podle obsahu sledovaného účelu.

Podle Engliše nelze omezit hospodářskou vědu a hospodaření jen na „opatrování prostředků“, protože teprve z upotřebených prostředků lze poznat účel, pro který se mají prostředky opatrovat, a tím i celý organizační a pořádací princip pro opatrování prostředků. Teprve z hlediska účelového pořádacího principu se dovíme, co je náklad, co je užitek a kde je hranice racionality pro opatrování prostředků.

V tomto účelovém pojetí proto neobstojí ty tradiční přístupy, které například redukuje státní rozpočtovou politiku jen na opatrování prostředků (tedy jen na příjmy) nebo podnikovou činnost jen na nákladovou stránku nebo hospodaření domácností jen na výdajovou stránku atd. To dále znamená, že *prius je hospodářství jako účelový soubor a pak hospodaření*, to je každý akt náležející k empirickému hospodářství při sledování jeho účelu.

V tom je také podstata Englišova teleologického pohledu na národní hospodářství — na rozdíl od pohledu statisticko-historického nebo jen kauzálního. Kdyby například někdo popsal, co všechno Francouzi nebo Sověti vyrábějí, spotřebovávají, neřekl by ještě nic o jejich hospodaření, neboť by neřekl, kým, v jakých organizačních jednotkách a podle jakých pořádkových principů se tak děje. *Pochopit hospodářskou činnost znamená podle Engliše pochopit hospodářský mechanismus.*

Cena a trh jako jádro hospodářského mechanismu

Aby Engliš vyjádřil přesně podstatu vztahů mezi jednotlivými hospodářskými subjekty — lépe řečeno: podstatu fungování celého národního hospodářství —, označuje je výstižně jako *směnné společenství*. Celá národní, resp. společenská ekonomika není žádným jednotným hospodářstvím, které by vyplývalo z jednotného účelu a které by bylo spojeno s jedním pořádkujícím subjektem; není prostě jednotnou účelovou totalitou. Národní hospodářství — v Englišově terminologii „směnné společenství“ — je představováno individuálními hospodářstvími, v podstatě podniky a domácnostmi, která přicházejí do vzájemných styků, *setkávají se a spolupůsobí na trzích a prostřednictvím tržního mechanismu vytvářejí rovnovážný pořádek*, tedy pořádek, v němž výroba a spotřeba usilují o rovnováhu, protože to je v zájmu výrobců i spotřebitelů.

Veškerá hospodářská aktivita „směnného společenství“ se projevuje na trzích, kde se jednotlivá hospodářství setkávají, řada z nich nabízí a žádá totéž, čili mezi sebou si konkurují a soutěží. „Všichni se přičinují, protože v zápase vyhrává lepší výkon, lepší výrobek a z toho je hospodářský pokrok“ — připomíná Engliš. Vzájemná soutěž je tak základním rysem trhu, který by jinak neměl smysl a nebyl by trhem. Podle hlavních předmětů soutěže existuje:

— *trh statků a služeb*, tj. statků pro konečnou spotřebu, pro výrobu, včetně pozemků, budov atd.;

— *trh peněžní*, kde nabízejí peněžní kapitál jak domácnosti, tak podniky (včetně bank) a kde hledají peněžní kapitál hlavně podniky pro výrobu, ale i domácnosti (pro rozšíření důchodu ke spotřebě), i státní rozpočet atd. Peněžní trh je diferencovaný podle druhů půjček — dlouhodobých, krátkodobých, osobních atd. —, z nichž každá má svou specifickou formu (různé druhy cenných papírů);

— *trh práce* s nabídkou a poptávkou pracovních sil;

— *trh deviz* s nabídkou a poptávkou všech forem cizích platebních prostředků.

Fungování všech čtyř trhů je založeno na rovnovážném působení cenového mechanismu, neboť cena je neodlučitelným prvkem trhu a *přes působení cen jsou všechny trhy navzájem propojeny*:

a) Na trhu statků se tvoří *cena statků* (cena v užším smyslu), ale nikoliv tak, že nabídka a poptávka určují cenu, protože nabídka a poptávka jsou samy spoluurčovány cenou. A navíc: rovnováhu na trhu statků *neudrzuje jednotlivá cena, tedy cena dotyčného výrobku, ale cenové relace*, tj. poměr cen různých výrobků, neboť v úvahách a kalkulacích výrobců i spotřebitelů jsou výrobky na-

vzájem zastupitelné. Za volné soutěže mají ceny (přesněji: cenové relace) regulační funkci: Každé ceně odpovídá určitá nabídka a poptávka, cena vylákává určitou výrobu a tlumí žádoucnost.

A dále: *Cenu neurčuje ani výrobní náklad*, ale právě naopak — na určitý statek lze věnovat určitý výrobní náklad, pokud je odbytovou cenou kryt. Výrobní náklad působí na cenu jen nepřímo, cestou kvanta výrobku, které se vyplácí při té které ceně vyrábět. Cena je pro výrobce exogenním faktorem. Cena tedy určuje, kolik kdo čeho bude vyrábět (podle relativního nákladu) a kolik kdo bude čeho kupovat (podle relativního užítku) a kolik výrobního nákladu byl výrobce ochoten na výrobu dotyčného statku vynaložit.

Na stejném principu se utváří i cena zemědělských produktů, kde cenu určuje přípustný mezní (nejvyšší) výrobní náklad, tj. určuje mezní pozemek (nejméně úrodný bez renty), jehož využití je ještě nutné k zásobení trhu při ceně, jak se na trhu utváří. Opět cena jako exogenní faktor.

A se zřetelem k rentě — a. k ceně kapitálu, tj. úroku — je odvozena i *cena pozemků*, v podstatě jako kapitalizace zemědělského výnosu (včetně renty) podle běžné úrokové míry. Jinými slovy: Poskytuje-li pozemek bezpracnou rentu, bude majitel ochoten prodat tento pozemek jen za částku slibující v úroku stejný výnos.

b) Na trhu peněžního kapitálu se tvoří cena za jeho používání, a to je *úrok*. Kdo přenechává jinému svůj peněžní kapitál, vzdává se jeho přítomného použití a žádá odměnu za ušlý užitek; kdo od jiného nabývá použití kapitálu, nabývá tím užítku z kapitálu, za který je ochoten platit odměnu — cenu, úrok. I pro tento trh platí, že úrok není jen výsledkem nabídky a poptávky podle druhů půjček, ale že nabídka a poptávka peněžního kapitálu jsou úrokem spoluurčovány; obdobně jako na trhu statků má i na trhu peněžním cena-úrok regulační funkci. *Vysoký úrok tlumí podnikovou aktivitu, brzdí poptávku po novém kapitálu a vyhání z podniků peněžní kapitál zpět na trh*. Nízký úrok působí opačně.

c) Na trhu práce je cenou *mzda*. Její rovnovážná funkce působí na obě strany: Vysoká mzda láká ucházet se o práci, ale na druhé straně odrazuje podniky od rozšiřování aktivity; nízká mzda působí opačně. I na trhu práce jde o *mzdové relace*, které mají rovnovážnou regulační funkci — tj. mzdové relace mezi různými profesemi, obory, teritorii atd., obdobně jako u cenových relací statků a služeb.

d) Na trhu deviz je cenou devizový *kurs*. Nabídkovými a poptávkovými konstituantami jsou platy do ciziny a z ciziny, tedy platební bilance, a to vzhledem k devizové arbitráži při konvertibilních měnách nikoliv stav platební bilance k jedné zemi, ale k cizině vůbec. I pro tento trh platí, že vzestup nebo pokles kursu cizích deviz spolupůsobí k obnovování rovnováhy v platební bilanci, protože zdražení cizí devizy činí cizinu drahou, tlumí dovoz a podněcuje vývoz.

Rovnovážné působení trhů

Na cenovém propojení všech čtyř trhů je podle Engliše založena tendence, resp. *permanentní sklon celého hospodářství k rovnováze*. Je to přirozený hospodářský proces. Každý ze čtyř trhů drží svou cenou rovnováhu svého druhu: statků, kapitálu, práce a deviz. Tím je vyčerpána veškerá rovnováha mezihospodářského pořádku v liberálně fungující tržní ekonomice. Je to rovnováha spočívající na čtyřech vahách a na čtyřech rovnovážných bodech. Jestliže je mezi těmito trhy souvislost — a ta je nesporná, neboť změny na jednom trhu (zvýšení nebo snížení ceny) vyvolávají změny i na trzích ostatních —, znamená to, že

nemůže být rovnováha na trhu jednom, není-li na ostatních, tedy na všech. Výkyv na jednom trhu přináší výkyvy na ostatních, ale působí zase zpětně k obnovení rovnováhy obecné.

Analýza cenových souvislostí všech trhů byla pro Engliše alfou a omegou poznání tržního mechanismu.

Jde například o často podceňovanou *souvislost mezi cenami statků a cenou kapitálu* (úrokem). Na pohyb úroku působí především posuny mezi kapitálem a důchody, a to tak, že posun důchodu ke kapitálu vyvolává snížení úrokové míry a posun kapitálu k důchodu vyvolává její zvýšení. Posun kapitálu k důchodu však zvyšuje přítomný důchod proti důchodu, který vzniká z běžné produkce. Zvyšuje se tím tedy proti národnímu produktu (in natura) národní důchod s tendencí ke zvyšování cenové hladiny spotřebních statků — tedy táž změna, která vyvolává zvýšení úroku, vyvolává současně zvyšování cen. Úrok pak znamená reakci proti tomuto posunu mezi důchodem a kapitálem, reakci, která tento posun potlačuje a uvádí zpět do rovnováhy kapitálový trh a poměr mezi důchodem a kapitálem. Zvýšený úrok osvěžuje tvorbu kapitálu v domácnostech pro peněžní trh a tlumí spotřebu na úvěr; *zvýšený úrok tlačí na aktivitu podniků a zrychluje produkci kapitálu (vyprazdňuje sklady atd.)*. Snižování spotřeby bude zpětně snižovat cenovou hladinu do rovnováhy a úrok na trhu kapitálovém. Naproti tomu přesun důchodu ke kapitálu má opačné účinky.

Z toho plyne, že hledání souvislostí mezi úrokem a cenami je v podstatě hledáním souvislostí mezi konstituentami jednoho i druhého, tedy kapitálového a statkového trhu. Trh kapitálový a trh statků zápasí — přes ceny — mezi sebou o kupní sílu, přetahují si ji.

Zvlášť těsná je také *souvislost mezi úrokem a cenami tzv. statků výnosových* (pozemků, budov), neboť tyto ceny jsou v podstatě kapitalizací výnosu podle běžné úrokové míry. Ceny půdy, která dává rentu, dlouhodobě klesají úměrně se vzestupem a stoupají úměrně s poklesem úroku, pokud je ovšem renta stabilní. Protože však stoupající úrok snižuje výrobní aktivitu — jak výše uvedeno —, snižuje i rentu samotnou. Vzestup úroku tedy tlačí na cenu pozemků dvojným směrem: jednak tím, že snižuje rentu, a jednak tím, že při vyšším úroku je dopad kapitalizace renty nižší než při úroku nižším.

Obdobné souvislosti platí i pro trh práce — pro *vztah mezi mzdou, úrokem a cenou statků*, resp. mezi kapitálovým trhem a kapitálovou rovnováhou na straně jedné a pracovním trhem a pracovní rovnováhou na straně druhé. Jestliže stoupající úrok tlačí na ceny a jestliže klesající ceny tlačí na mzdu, znamená to, že vzestup úroku tlačí nejen na ceny, ale i na mzdy. A naopak — jestliže klesající úrok uvolňuje cenovou hladinu a jestliže uvolněná cenová hladina uvolňuje i hladinu mzdovou, znamená to, že snížení úroku uvolňuje hladinu cenovou i mzdovou.

Avšak úrok působí na mzdy nejen jako faktor s obecným dopadem na hladinu cenovou, a tím nepřímo na mzdy, ale i jako faktor snižující přes cenu limit pro mzdový náklad na jednotku výroby. Zvýšený úrok tedy působí na mzdy dvakrát stejným směrem, a to jednak tím, že tlačí na cenu a snižuje cenovou hladinu, a jednak tím, že z těchto snížených cen je třeba odečíst zvýšenou odměnu pro kapitál — vyšší úrok —, neboť úhrada pro kapitál má v tomto mechanismu přednost před úhradou pro práci.

Stejně zřejmé jsou tyto cenové souvislosti u trhu deviz. *Mezi vnitřní cenovou hladinou, kursem měny v cizině a světovou cenovou hladinou je funkční vztah*. Kurs měny se utváří tak, aby při daných cenách vnitřních a světových se držela v pohybu vzájemných platů rovnováha; při daném kursu měny se posune vnitřní hladina cenová tak, aby se v témže pohybu vzájemných platů držela rovnováha. Buď je dána hladina cenová (vnitřní v poměru ke světové) a posunuje se kurs

měny k rovnovážnému bodu, anebo je dán kurs měny a posunuje se vnitřní hladina cenová.

Má-li centrální banka dostatečnou devizovou rezervu, je dán kurs měny, protože se může hradit pasivní saldo z této rezervy; pak se musí přizpůsobovat hladina cenová. Při pasivním saldu, které bude vyhánět cizí devizy ze země, se bude současně zužovat peněžní oběh (za vyvezené devizy), bude se zužovat vnitřní peněžní trh (kapitál plyne do ciziny), bude stoupat úrok a počne tlak na ceny; pokles vnitřních cen osvěží vývoz, tlumí dovoz a vrací se rovnováha.

Nemůže-li centrální banka hradit z devizových rezerv pasivní saldo platební bilance, neudrží kurs měny, kurs není dán, je dána cenová hladina a té se přizpůsobuje měnový kurs.

Engliš v těchto souvislostech zdůrazňuje tzv. paritu a disparitu cenové hladiny vnitřní a světové: parita je při určitém daném kursu národní měny, udržuje-li se vůči cizině v platební bilanci rovnováha a není-li podnětu k obecnému (mimořádnému) vývozu či dovozu; disparita naopak znamená, že při daném kursu je podnět k obecnému (mimořádnému) vývozu či dovozu a platební bilance není v rovnováze. Disparita znamená, že není mezi poměrem vnitřní a světové cenové hladiny na straně jedné a mezi kursem měny na straně druhé rovnovážný vztah a musí ustoupit buď kurs měny, nebo hladina cenová; buď cenová hladina, nebo kurs měny není na přirozené (rovnovážné) úrovni.

Engliš klade všechny cenové posuny do souvislosti s posuny kapitálovými. Mezi rozsahem peněžního kapitálu, rozsahem výroby a spotřeby, rozsahem zaměstnanosti a devizovou pozicí je pevný vztah: určitá zaměstnanost vyvolává určitou výrobu, určitá výroba vyžaduje určitý kapitál atd. Tento stav se udržuje výslednicí trhu kapitálového (úrokem), trhu statků (cenou), trhu práce (mzdou) a trhu deviz (kursem). Rovnováha na trhu jednom je trvale možná jen tehdy, je-li souběžně rovnováhou na trzích ostatních, protože všechny tyto trhy jsou přes cenový mechanismus do sebe skloubeny.

Všechny uvedené cenové a kapitálové souvislosti *platí jako dlouhodobé tendence*, s oscilačními přechodovými výkyvy (které mohou být vyvolávány nejrůznějšími faktory – konjunkturálními, spekulativními, politickými atd.), ale *vždy s přirozeným sklonem k rovnováze*.

Centrální zásahy do tržního mechanismu

Centrálním zásahům do trhu věnuje Engliš mimořádnou pozornost. Celý obšírný druhý svazek jeho Soustavy národního hospodářství je věnován státní hospodářské politice.

Odmítá přijatelnost takového liberálního hospodářského mechanismu, který by redukoval funkci centra jen na „udržování pořádku“. To v moderním státě nepřichází v úvahu. Stát na sebe bere určitou míru „péče o udržení a zlepšení života národa“ a jde o to, jaký rozsah této „péče“ na sebe může stát vzít, jaký má tato aktivita státu obsah, jaké může mít formy a jaké musí mít hranice, resp. jak vůbec státní centrum zasahuje do tržního systému tvorby a rozdělování národního důchodu.

Státní hospodářská politika se podle Engliše projevuje dvojím způsobem: jednak právními normami, tj. právním řádem, a jednak vlastním státním hospodářstvím. Jsou to dvě větve, „dvě ramena“ státní působnosti.

Pokud jde o *právní působnost* státu, patří do této oblasti všechny normy, které upravují hospodářské vztahy mezi subjekty navzájem i ve vztahu ke státu. Je to samozřejmě úprava podnikání, oblihačních vztahů, daňový systém atd. Práv-

ní uspořádání musí být založeno na principu univerzálnosti norem. Tržnímu mechanismu by byly cizí normy individuální.

Závažnější je *hospodářská činnost státu*, kdy stát — zastoupený příslušnými orgány — se stává subjektem hospodářství. Patří sem především celá oblast státního rozpočtu, kterým se realizuje — systémem příjmů a výdajů — politika produktivní, výrobní, sociální, kulturní, obranná atd. Patří sem i státní orgán, resp. instituce provádějící politiku peněžní atd.

Engliš konstruoval *státní hospodářství na solidaristickém základě*: Stát „pečuje o občany“ a Engliš v tomto pohledu dovádí důsledně svůj teleologický přístup především do státní rozpočtové politiky. Daně mají být ukládány — se zřetelem k určité představě společnosti jako cíle — podle únosnosti podniků a domácností, tj. od nejnižšího relativního nákladu (tj. škody daní způsobované) postupně ke stále vyššímu relativnímu nákladu. A obdobně rozpočtové výdaje mají sledovat princip postupně klesajícího relativního užítku. Tedy společenský náklad i užitek musejí mít v tomto pohledu stejný obsah: určitý ideální stav společnosti. Z principu nákladového a užítkového postupu pramení i často citovaný Englišův výrok: Největší luxus státního hospodaření, tj. uspokojování nejméně důležitých potřeb, je financován z daní na hranici únosnosti, tj. od nejhudších poplatníků.

I když je toto pojetí státního rozpočtu, které nesnáší jednostranný příjmový, tedy fiskální pohled, modelové, přece jen ukazuje na tendence, jaké by měla státní rozpočtová politika sledovat. Engliš však zároveň zdůrazněním principu daňové únosnosti — aby daň neničila svůj pramen — ukazuje hranice solidaristického působení státu na individualistickém — tržním — základě: *nemůže být takové, aby rozložilo svůj tržní základ.*

Stejně závažný je i Englišův výklad principu, na němž jsou založeny případné přímé, administrativní zásahy státu do tržního mechanismu. K takové situaci dochází zpravidla v mimořádných případech — válka, přírodní katastrofy atd., kdy volné působení trhů by ohrozilo požadovaný vývoj společnosti, jaký je obsahem státní rozpočtové politiky.

Takové *řízené hospodářství začíná vždy zásahem do cen volné soutěže* (tj. do cen statků, úroku, mezd a kursu). Každý takový zásah zbavuje cenu její regulační funkce, takže druhým nezbytným krokem je vždy zásah do konstituant ceny, tj. zavádění limitování, přidělování výroby i spotřeby, deviz, mezd, úvěru atd.

Každé takové přemísťování ceny z rovnovážného bodu, na kterém se ustálí cena volné soutěže, *vede ke snížení produktivity práce*. Čím více se odchyluje cena řízená od své ceny rovnovážné z volné soutěže, tím větší je nepříznivý dopad na produktivitu. Má-li se tedy stát co nejdříve dostat z nouzové situace, která byla příčinou centrálního řízení trhu, musí postupně upravovat ceny, a to směrem k cenám, které by vzešly z volné soutěže. Jinak by musil ze státních prostředků výrobu podporovat. Systém, který je v rozporu s produktivitou, nemůže být trvalým programem — výslovně a na mnoha místech připomíná Engliš.

K cenovému problému

Originální a pro praxi zvlášť podnětný byl a zůstává Englišův přístup k cenám statků. *Cenový problém rozděluje jednak do problému cenové hladiny a jednak do problému cenových relací*, z nichž každý má své samostatné a odlišné vysvětlení.

Engliš tedy odmítá teorie, které se pokoušely vyložit cenu jednotlivého statku, protože ceny všech statků spolu souvisejí v úvahách výrobců i spotřebitelů. Spotřebitelé uvažují, kolik čeho by koupili, a to závisí zrovna tak na žádoucnosti statků, jako na jejich ceně. Stoupá-li cena statku jednoho, koupí se ho méně a přechází se ke statku jinému, relativně užitečnějšímu. Na druhé straně obdobně uvažují výrobci. Pro ně je rozhodující výrobní náklad a cena toho kterého statku, protože výroba jde za výdělkem (kde se vydělá peněžní jednotka s poměrně nejmenším výrobním nákladem). Kde přestává výroba jednoho statku, začíná výroba statku druhého. *Všechny ceny tak tvoří souvislý soubor.* Těžiště cenového problému je tedy *v cenových relacích*, tj. v poměru cen jednotlivých výrobků. Zásah do ceny jednoho statku, resp. změna ceny jednoho statku, mění jeho poměr (relaci) ke všem ostatním. Regulační funkci na trhu mají cenové relace, nikoliv jednotlivá cena.

Východiskem pro teleologické řešení cenového problému bylo Englišovi vysvětlení pojmu hodnoty. Subjekt přičítá statkům jako prostředkům hodnotu podle účelů, které sleduje. *Hodnota tedy není v předmětech nebo dějích, nýbrž vyplývá ze vztahu subjektu k předmětu nebo ději.*

Engliš při hledání determinace cenových relací vychází z těchto hodnotových úvah při finálním upotřebení národního produktu. Rozhodování posledního spotřebitele je mu základem k řešení celé cenové problematiky. Od hodnocení a cen při konečném užití národního produktu se odvíjejí všechny ceny, tedy posléze i ceny výrobních prostředků a cena práce. Úvahy a hodnocení posledního spotřebitele na trhu determinují hodnotové vztahy v celém reprodukčním procesu a prostřednictvím těchto hodnotových vztahů ovlivňují zpětně reprodukční proces.

Otázka tedy zní: Jak determinují spotřební hospodářství (domácnosti) hodnotové a cenové poměry, jaká je zákonitost v tvorbě cen spotřebních statků. Engliš při zkoumání těchto zákonitostí vychází důsledně z aplikace teleologických poznatků o hodnocení a chování subjektu každého účelového souboru. Hospodařícímu subjektu jde vždy o dosažení maxima užitku (ať je jakkoli různý jeho obsah). To je kritériem pro úvahy, jak upotřebit určité prostředky, uspokojit určité účely atd. Tento užitkový přístup byl pro Engliše klíčem k pochopení směnných a cenových relací. Ke směně mezi dvěma hospodářstvími dochází jen potud, pokud se směna jeví subjektivně užitečnou pro obě strany, pokud tedy zvyšuje užitkový stav v každém hospodářství.

Zavedením peněz se všechny směnné relace převádějí na vztah k jednomu statku — k penězům — jako relace cenové. Tak *cenové relace nejsou ničím jiným než obrácenými relacemi směnnými* (například: je-li mezi statky „a“ „b“ „c“ cenová relace 2:3:4, znamená to, že směnná relace je $\frac{1}{2}:\frac{1}{3}:\frac{1}{4}$).

Ceny statků spotřebních, které kupují domácnosti, jsou u Engliše také základem cen statků výtěžných, které kupují podniky — tedy cen budov, zařízení, surovin atd. Vychází z toho, že posléze i statky výtěžné — investiční a provozní — slouží nepřímo konečné spotřebě: ceny statků spotřebních rozhodují — přes výnosový zájem podniků — o cenách statků výtěžných. Hodnotové poměry ve výrobě jsou tedy odvislé od hodnotových poměrů při spotřebě, neboť ta je rozhodující.

K peněžní politice

Problém cenové hladiny je — na rozdíl od problému cenových relací — problémem peněžní jednotky, její průměrné kupní síly. Zde se stýká teorie peněžní s teorií cenovou. Cenové relace se mohou měnit při téže cenové hladině a na-

opak. Determinanty cenových relací a cenové hladiny tedy nemohou být shodné.

Východiskem pro řešení problému posunů cenové hladiny byl pro Engliše vztah mezi národním produktem (v podstatě finální výrobou „in natura“) a tomu odpovídajícím národním důchodem (jako souhrnem peněžních důchodů podniků). Tento vztah vyjadřuje kupní sílu peněžní jednotky a může se měnit buď tak, že *se mění národní produkt* např. rozmnožením výroby a tomu adekvátně změnou národního důchodu, aniž by se tedy měnila průměrná kupní síla peněžní jednotky (případně se může zpevňovat), anebo tak, že se mění vlivem faktorů *na straně peněz* pouze hodnota peněžní jednotky; vliv změn ze strany peněz zařazuje Engliš do problému tzv. měnového koeficientu. A tak se dostává k problému inflace a deflace.

Inflace a deflace je pro Engliše procesem změn hladiny cenové, a tím i všech hospodářských čísel – výnosů a důchodů. Od inflace a deflace odlišuje *metody inflační a deflační*, tj. metody, jimiž se mění koeficient měnový. Pro Engliše to byl zejména problém umělého zvyšování kupní síly v ekonomice jako celku, tedy proces nominálního zvyšování výnosů a důchodů, k němuž může docházet:

– *umělým zvyšováním cen a mezd*, resp. jejich udržováním nad rovnovážnou úrovní,

– *tlakem na zvyšování výrobních nákladů*, např. zvyšováním daní ke krytí příjmů státního rozpočtu atp.,

– *prudkým snížením kursu vlastní měny*, nepodaří-li se centrální bance udržet ze svých devizových rezerv kurs při pasivní platební bilanci,

– a zejména *peněžní emisí centrální banky*, pokud dává do oběhu kupní sílu tomu, kdo nepřispěl do tvorby národního důchodu, například podnikům a státnímu rozpočtu.

Engliš patřil mezi tvrdé obhájce opatrné emisní politiky a ve své praxi ministra financí a guvernéra Národní banky se bránil takové peněžní politice, při níž centrální banka může přes svůj emisní mechanismus dávat kupní sílu podnikům (a přes podniky státnímu rozpočtu) bez finálního ekvivalentu, tedy úvěry pro výrobu na pořízení investic, zásob atp. Takové úvěry by totiž umožnily příjemci čerpat z národního produktu určitý podíl *zatím* bez vlastního ekvivalentního přínosu. To je záležitostí obchodních bank, nikoliv emisní banky.

Byla by to inflační metoda, která – vzestupem cenové hladiny – přerozděluje existující celkovou kupní sílu ve prospěch těch, kteří „nepřispěli“, a na úkor těch, kterým se inflací zvedly ceny. Velmi obezřetně proto Engliš posuzoval i operace na volném trhu, které pro něho byly z hlediska čistoty úvěrové emise málo transparentní. Dával přednost emisním postupům, které měly přímý vztah ke krátkodobému peněžnímu trhu.

* * *

V tomto krátkém příspěvku není ani zdaleka možné podat ucelený pohled na Englišovu teleologickou teorii národohospodářskou. Nezbyvá zatím než přiblížit aspoň zhruba ty její prvky, které mají vztah k oblastem prioritního zájmu naší současné hospodářské politiky, tj. k tržnímu a cenovému mechanismu.

Střetávají se názory na pojetí moderní tržní ekonomiky, na vztah centra k fungování trhů a zejména na možnosti rovnovážné regulační funkce trhů a cen. V tomto střetávání názorů nelze nepřihlížet ke koncepcím, které už dostatečně prokázaly svou teoretickou fundaci a praktickou aplikovatelnost, i když v jiných konkrétních situacích. K takovým patří i teorie prof. Engliše, jejíž podnětnost pro hospodářskou řídicí praxi se ukazuje stále jako živá a v mnoha směrech provokující.

Engliš měl — jako ministr financí ve většině vlád první republiky a jako guvernér Národní banky v letech 1934 až 1939 — jedinečnou možnost a příležitost prosazovat své poznatky do praxe a polemicky si je ověřovat. Do finanční a peněžní historie Československa se zapsal výrazně několikrát.

Nejprve to byl počátkem 20. let odpor proti tvrdé Rašínově politice deflace — s jejím tlakem na ceny, mzdy, zaměstnanost a výrobu. Po Rašínově násilné smrti prosadil Engliš politiku stabilizace vnitřní i vnější kupní síly koruny. To se mu — ve spojení finanční, emisní a kursové politiky — podařilo. Československá koruna se stala plně konvertibilní a svým stabilním kursem na devizových trzích se zařadila mezi žádané a spolehlivé evropské měny.

Podruhé to bylo při přípravě státního rozpočtu pro rok 1927, kdy prosadil radikální reformu rozpočtu. Oddělil jako jádro rozpočtu tzv. vlastní státní správu (v podstatě Englišovo pojetí „solidaristického“ základu státních příjmů a výdajů) od skupiny položek, které měly pro výdaje vlastní příjmovou úhradu (v podstatě podíl samosprávných svazků na daních a skupina výdajů s poplatkovou úhradou), dále správu státních podniků (kde stát vystupoval jako podnikatel) a posléze oddíl správy státního dluhu. Rozpočtová reforma vzbudila velký zájem v cizině a její prvky byly převzaty do rozpočtových systémů některých zemí (např. Švýcarska).

A konečně to byl jeho boj o devalvaci koruny na počátku 30. let, když prosazoval názor, že je třeba překonat silný deflační tlak na ceny, který se projevoval v měnové oblasti jako důsledek zhodnocování zlata v souvislosti s průběhem světové hospodářské krize v době, kdy československá koruna byla — i když nepřímo — spojena se zlatem. Dvojnásobná devalvační snížení zlatého obsahu koruny bylo krokem k překonání deflačního tlaku a k nové stabilizační politice. Englišovy analýzy a argumenty byly posléze potvrzeny i předními světovými experty, kteří pracovali jako členové tzv. Zlaté delegace finančního výboru Společnosti národů.

Připomenutí některých Englišových myšlenek, které mají bezprostřední vztah k úvahám a názorům na převod naší ekonomiky do tržních poměrů, není tedy ani zdaleka jen zaplňováním „bílých míst“ ve výkladu historie českého ekonomického myšlení a historie československého měnového vývoje, ani inspirací k hrdosti nad světově uznávanou úrovní české národohospodářské vědy, ale má především přispět k vytváření atmosféry pro hledání podnětů pro návrat naší ekonomiky mezi země, kde reálně fungující trh je podmínkou hospodářského rozmachu.

LITERATURA

- [1] ENGLIŠ, K.: An Essay on Economic Systems. New York 1986, 153 stran.
- [2] ENGLIŠ, K.: Finanční věda. Praha, Borový 1929, 408 stran.
- [3] ENGLIŠ, K.: Hospodářské soustavy. Praha, Všehrd 1946, 148 stran.
- [4] ENGLIŠ, K.: Národní hospodářství. Praha, Melantrich 1947, 302 stran.
- [5] ENGLIŠ, K.: Soustava národního hospodářství. Sv. I, II. Praha, Melantrich 1937, 1620 stran.
- [6] ENGLIŠ, K.: Theorie státního hospodářství. Praha, Borový 1932, 230 stran.